

KADİMLE MODERNLİK ARASINDA TEUTSCHER FÜRSTEN - STAAT İLE KOÇI BEY RİSALESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Between Ancient and Modernity: An Evaluation on Teutscher Fürsten - Staat and Koçi Bey Risalesi

Öğr. Gör. Nazmiye ÇAĞLAR TOPAL* - Dr. Öğr. Üyesi Soner TAUSCHER**

Geliş Tarihi: 14.10.2023 | Yayına Kabul Tarihi: 1.12.2023

Öz

İdeal bir yönetimin çerçevesini çizen ve genellikle yöneticileri veya devlet adamlarını uyarma misyonuyla yazılan siyasetnâmeler hem Doğu geleneğinde hem de Batı geleneğinde görülen metinlerdir. Devlet yönetimine ilişkin değerlendirmeler sunan siyasetnâmeleri birçok bakımdan birbiri ile karşılaştırmak ve aralarındaki benzerlikleri veya farklılıkları tespit etmek mümkündür. Bu kapsamda çalışma aynı dönemlerde yazılan ve iki farklı gelenek içerisinde temsil edilen siyasetnâme türündeki eserleri karşılaştırmayı amaçlayarak siyasetnâme literatürüne katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma 1631 yılında Koçi Bey tarafından dönemin padişahı IV. Murad'a sunulan Koçi Bey Risalesi ile 1656 yılında Veit Ludwig von Seckendorff tarafından Saksonya-Gotha düküne sunulan Teutscher Fürsten - Staat (Alman Prens Devleti) adlı eseri merkeze almaktadır. Osmanlı yönetim geleneği içerisinde önemli bir rolü olan ve devlet adamlığı yapmış Koçi Bey ile kameralizmin önemli temsilcilerinden biri olan, çeşitli düzeylerde devlet kademelerinde bulunmuş ve eserleri uzun süre Alman üniversitelerinde okutulmuş Seckendorff yaklaşık aynı dönemlerde yaşamış olmaları, benzer görevlerde bulunmaları ve benzer amaçlarla siyasetnâme kaleme almaları nedeniyle karşılaştırmalı

Abstract

Book of governments or mirrors for princes, which outline the framework of an ideal administration and are usually written with the mission of warning rulers or statesmen, are texts that are seen in both the eastern and western traditions. It is possible to compare these books, which offer evaluations on state administration, in many respects and to identify the similarities or differences between them. In this context, the study aims to contribute to the literature on mirrors for princes by comparing the works in the genre of this kind written in the same periods and represented in two different traditions. The study centers on the Koçi Bey Risalesi, presented by Koçi Bey to the sultan Murad IV in 1631, and the Teutscher Fürsten - Staat (The German Prince-State), presented by Veit Ludwig von Seckendorff to the Duke of Saxony-Gotha in 1656. Koçi Bey, who played an important role in the Ottoman administrative tradition and served as a statesman, and Seckendorff, one of the important representatives of cameralism, who served at various levels of government and whose works were taught in German universities for a long time, are important for comparative administrative studies because they lived in approximately the same period, held similar positions and wrote politi-

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, nazmiyecaglar@nevsehir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6469-5644

** Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sonert@sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7310-5661

yönetim çalışmaları noktasında önem arz etmektedir. İki farklı geleneğin temsilcisi olarak ele alınan yazarların söz konusu eserleri incelendiğinde sunulan reçete birbirinden oldukça farklıdır. Koçi Bey çözümü geçmişte ararken Seckendorff ise yeni bir akımın öncüsü olarak dikkat çekmektedir. Nitekim çalışma bu noktada bu eserleri farklı yönetim gelenekleri içerisinde değerlendirerek analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hükümdar Aynaları, Siyasetnâme, Veit Ludwig von Seckendorff, Koçi Bey.

cal treatises for similar purposes. When the works of the authors, who are considered as representatives of two different traditions, are analyzed, the prescription offered is quite different from each other. While Koçi Bey seeks the solution in the past, Seckendorff draws attention as the pioneer of a new movement. Thus, at this point, the study analyzes these works by evaluating them within different administrative traditions.

Keywords: Mirrors for princes, Book of governments, Veit Ludwig von Seckendorff, Koçi Bey.

1. GİRİŞ

Yönetim ve siyaset, tarihin başlangıcından bu yana insanlığın en kadim ve mühim meselelerinden biri olmuştur. Geleneksel dönemde yönetim ve siyaset anlayışının zeminini de insanların inançları, tecrübeleri, ahlaki değer ve ilkeleri oluşturur. Kutsal kitaplar, dini inançlar, ahlaki kurallar, toplumun benimsediği yaşam kültürü ve geleneği siyaset felsefesine ve pratiğine yol gösterir. Siyasal alanın sınırları ise Doğu ve Batı toplumlarında tarihsel tecrübe farklılıklarından kaynaklı olarak ayrışmaktadır. Batı'da; monarşiler, kilise ve feodal güçler arasındaki rekabet hâli ve parçalı iktidar yapısı siyaset felsefesiyle desteklenerek zengin bir siyaset dünyası yaratmıştır. Ancak çoğunlukla siyasetin bu zengin alanından siyasi elitler olarak tanımlanabilecek krallar, soylular ve din adamları faydalanırken halk ile yönetim arasındaki geçişkenlik kısıtlı olmuştur. Doğu'da ise benzer bir rekabet ortamı yaşanmamakla birlikte hükümdar, iktidarını kimseyle paylaşmadan, gücü tekelinde bulundurmaktadır. Batı'ya nazaran sınırlı bir alanda hayat bulan siyasetin anlamı da elbette farklılık göstermektedir. Doğu'da siyaseten son söz sultanda bulunmakla birlikte gerek sarayın halka göreceli açık olması gerekse de halkın saraya dahil olabilme imkânı halk ile saray arasındaki geçişkenliği artırmaktadır. Ayrıca İslam devletlerine özgü kadılık müessesesi saray ile halk arasında çifte yönetimi sağlamaktadır. Nitekim kadılar bir yandan sultanın emirlerini halka iletirken öte yandan halkın isteklerini de saraya aktarmaktadır. Kadının çifte kurumsallığı da Doğu yönetim modeli içinde halk ile saray birlikteliğini bir dereceye kadar destekleyebilmiştir.

Bu çalışmada, aynı yüzyılda iki farklı toplumda yazılan siyasetnâme türündeki iki önemli eser incelenecektir. Bu doğrultuda Koçi Bey tarafından 1631 yılında

hazırlanarak dönemin Osmanlı padişahı IV. Murad'da sunulan risalesi ile kameralizmin önemli temsilcilerinden Veit Ludwig von Seckendorff tarafından 1656 yılında yayımlanan Teutscher Fürsten – Staat (Alman Prens Devleti) isimli eseri arasında bir karşılaştırma yapılacaktır. Çalışmanın temel amacı birbirine yakın tarihlerde yazılmış olan iki eser üzerinden farklı coğrafyalardaki devletlerin yönetim anlayışlarını ve temel sorun alanlarını analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışma; farklı siyaset geleneklerini temsil eden iki devlet adamı tarafından kaleme alınan bu eserlerin temel dinamiklerini, benzerliklerini ve farklılıklarını araştırmaktadır. Bu bağlamda eserler arasındaki benzerlikler/farklılıklar somutlaştırılarak iki farklı devlet adamının sorunlara nasıl yaklaştığı, geliştirdikleri çözüm önerileri ve bunların siyasal alana ilişkin ne ifade ettiği değerlendirilecektir. Bir tarafta büyük bir imparatorluğun içinde bulunduğu sorunlara çözüm arayan Koçi Bey diğer tarafta Alman prenslik ve devletlerini neredeyse yok olmanın eşiğine getirmiş Otuz Yıl Savaşlarının küllerinden yeni bir devlet inşa etmenin yollarını arayan Seckendorff bulunmaktadır. Bu bakımdan çalışmada benzer iki durumun ve kişinin analizinden ziyade farklı coğrafyalarda farklı siyasi ortamlarda öne çıkan iki yaklaşım karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Bu değerlendirme bir değer hiyerarşisi yaratma amacını gütmemekte, aksine farklı fenomenlerle mücadelede çağdaş iki kişinin ortaya koyduğu düşünsel çalışmayı çözümlemeyi amaçlamaktadır. Buna ilişkin olarak çalışma öncelikle siyasetnâme kavramına ilişkin temel çerçevenin çizilmesi ile başlamaktadır. Ardından iki farklı coğrafya üzerinden yazarların eserlerini kaleme aldığı dönemin değerlendirilmesi ve von Seckendorff ile Koçi Bey gibi iki devlet adamı tarafından yazılan söz konusu eserlerin temel niteliklerinin tespit edilmesi olarak tasarlanmıştır. Sonuç kısmında ise bu zeminden hareketle eserlerin karşılaştırması yapılarak siyaset gelenekleri ve ilkeler bağlamında bu eserlerin nerede durduğunu analiz edilecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SİYASETNÂME VE HÜKÜMDAR AYNASI

Analitik bir yönetim kitabı olarak değerlendirilen siyasetnâmeler devlet yönetimine ilişkin eserlerdir. Dinçer'e göre (2019:31-32) siyasetnâmeler, hükümdarlara iyi yönetme ve iktidarını koruma yolları üzerinden siyasi düşünce ve uygulamalarla ilgili öğütler veren rehber metinlerdir. Levend (1962:168), konu olarak devlet yönetimini esas aldığından ve bütün erk ve yetki hükümdarda toplandığından dolayı siyasetnâmeleri çoğunlukla hükümdarlar için kaleme alınmış eserler olarak açıklamaktadır. Bu eserlerde hükümdarların sahip olması

gereken vasıflar belirtilir, saltanatın esasları sıralanır, en iyi devlet örgütlenmesine nasıl ulaşılabileceği gösterilir, kötü yönetimin sakıncalı sonuçları açıklanır ve halkın durumu anlatılarak hükümdarlara öğüt verilir. Bu görüşler ışığında siyasetnâmeler hükümdarlara, vezirlere veya diğer yöneticilere tavsiyeler üzerinden devlet yönetiminin nasıl olması gerektiği, adil bir yönetimin tesis edilebilmesi için gereken esaslar, devlet adamlarında bulunması gereken özellikler, halkın ve devletin temel sorunlarının neler olduğu gibi konuların anlatıldığı metinler olarak tanımlanabilir. Genel olarak siyasetnâmelerde yöneticilerin seçilmiş ve toplumsal düzen için gerekli olduğu, dolayısıyla da yönetilenlerden üstün olduğu kabul edilmektedir. Mutluluğu ve refahı odaklayan metinler olarak da tanımlayabileceğimiz bu eserler hükümdarın vasıflarını ve erdemlerini merkezi konular hâline getirmektedir. Yöneticilerin de sahip olduğu bahtın karşılığında tebaasının iyiliğini ve refahını gözetmesi gerektiği düşünüldüğünden verilen tavsiyeler hükümdarı doğruya sevk etmeye ilişkindir. Bu açıdan siyasetnâmeler sahip olunması gereken hâllerin yanı sıra kaçınılması gereken hâlleri de inceler.

Devlet hayatını idealize etmek amacıyla yazılan bu türdeki metinlerin gerek Batı gerekse de Doğu dünyasında birden çok örneği bulunmaktadır. Bunlar arasında kutsal kitaplar, felsefe kitapları, risaleler, ıslahatnâmeler, pendname ve mesneviler, kuşaktan kuşağa aktarılan efsaneler, destanlar, masallar ve hikâyeler ile filozof ve bilgelerin sözleri sayılabilir (Dinçer, 2019:33). Antik Yunan'dan Hint'e, Çin'den İrana bütün kültürlerde nasihat etme ve tecrübe aktarma davranışına rastlanmaktadır. Bu yaklaşımın çok eskilere giden bir geleneği vardır. Özellikle Doğu dünyasında yaygın olarak şahit olunan bu durumu Batı siyasal düşüncesi ve uygulamasında da görmek mümkündür. Avrupa geleneğinde hükümdar (veya prens) aynaları "*mirrors for princes*"¹ olarak adlandırılan bu tarzdaki metinler Blaydes vd. (2018:1150-1165)'e göre, hükümdarlara devlet yönetimi, askeri stratejiler, danışman seçimi gibi çeşitli konularda tavsiyelerde bulunmak üzere kaleme alınmışlardır. Bu doğrultuda siyaset sanatı, hükümdarın kişisel erdemleri, hükümdar ailesinin yönetimi, dini görevler, haklar ve sorumluluklar gibi temalar Doğu ve Batı geleneğinin metinlerinde benzerlik

¹ Blaydes vd. (2018:1152)'e göre, Avrupa geleneğinde "ayna" metaforunun tercih edilmesinin sebebi; eserlerin yazılma amacı da olarak, hükümdarların kendi kendini sorgulamasının sağlanması ve böylelikle huyunu, karakterini düzeltebilmesidir. Ayrıca bu kavramın İslam geleneğine de tamamen yabancı olmadığı ifade edilmektedir. Bunun için Yusuf Has Hacıb (2022:414)'in Kutadgu Bilig adlı eserindeki "*içten kişi insana ayna olur, ona bakarak insan tavrını, yanlışını düzeltir*" (b.5619) dizelerine atıfta bulunmaktadır. Ancak söz konusu bu dizeler esasen "*insanın insana ayna olması*" düşüncesinden hareketle kullanılmıştır denilebilir. Nitekim Kutadgu Bilig'de "*ayna*" iki kez geçmektedir; ilki "*gönlün kime inanıyorsa onu kendine ayna tut, kendini görmek için sen onu karşında tut*" (b.5618), ikincisi de söz konusu 5619. beyittir. Bu beyitler bir düşünürün veya bir devlet adamının hükümdara yönelik tavsiyelerinden farklı olarak dostun insana ayna olmasından bahsetmektedir.

göstermektedir. Öte yandan bu metinlerde, Batı'da giderek artan kilise ve devlet ayrımı dini söylemler üzerinde zaman içinde belirgin bir azalma gerçekleştirirken Doğu'da ise dini temalara başvurmaya devam edilmektedir.

İdeal bir yönetimin nasıl tesis edileceğini kendi ölçütleri içinde ortaya koymaya çalışan bu tür eserlerin Doğu geleneğindeki isimleri de farklılaşmaktadır. Genel olarak siyasetnâme veya nasihatnâme kavramları tercih edilse de pendnâme, ıslahatnâme, lâyiha, risaleler gibi tanımlamaların yapıldığı da görülmektedir. Nasihatnâmeler genellikle ahlaki ve didaktik eserler olarak bilinir. Pala (2006:409), Arap ve İran geleneğinde örnekleri sıklıkla görülen bu türün metinlerinde ahlakın teorik yönünden ziyade pratiğinin konu alındığını vurgular. Farsça “öğüt, nasihat” anlamlarına gelen “pend” kelimesinden hareketle (Keleş, 2010:183), pendnâmeler ise nasihatnâmelerin Farsça karşılığı olarak kullanılmaktadır. Feridüddin Attar'ın doğrudan bu isimle yazılan eseri “Pendnâme” de alanın önde gelen eseridir. Öte yandan ıslahatnâme ise siyasetnâme geleneğinin yeni bir türü olarak Osmanlı döneminde gelişmiştir (Yılmaz, 2003:300-302). Yılmaz, bu türde verilen eserler ile ıslahatnâmelerin, doğrudan güncel meselelerle ilgilenecek Osmanlı kurumlarının ıslahı çabasına girişilmesi yönüyle geleneksel siyasetnâmelerden farklılaştığını belirtir. Geleneksel siyasetnâmelerde teorik ve öğütleyici yaklaşım benimsenirken, ıslahatnâmelerde pratik ve pragmatik bir anlayış hâkimdir. Ayrıca Osmanlı dönemi eserleri olarak kabul edilen ıslahatnâmelerde yerleşik kalıpların dışına çıkılmış, genel tavsiyelerle yetinmek yerine yazıldıkları dönemdeki problemlerin ayrıntılarına inilerek reform önerilerinde bulunulmuştur. Bu yönüyle İran'da ve İslâm'ın ilk dönemlerinde yazılan eserlerden farklı olarak, bu türde eleştirel ve reformcu fikirler üretilmiştir. Bundan ötürü de türün isimlendirilmesinde yeni tartışmalar meydana gelmiş ve ‘lâyiha’, ‘ıslahat risalesi’ gibi yeni kavramlar türetilmiştir. Ancak hem farklılığını yansıtacak hem de türün geleneksel temellerine atıfta bulunacak bir isim olarak ıslahatnâme kavramının kullanılması daha doğru olacaktır. Osmanlı siyasi literatüründe kendine özgü bir karakter kazanan bu türün öncüsü olarak ise Osmanlı sadrazamlarından Lütfi Paşa'nın kaleme aldığı ‘Asafnâme’ adlı eseri gösterilebilir (Yılmaz, 2009:307.)

Siyasetnâmelerin temelinde devlet yönetimine ilişkin konuların yer aldığı anlaşılmaktadır. Mülk² temelinde ise adalet bulunur. Bağdemir'e göre (2009:287), burada adalet ile kastedilen yöneticilerin haksızlık veya yanlışlık yapmadan herkese hakkı olanı vermesi, bu hakkın toplumsal vicdana ve akla

² Mülk, Arapça bir kelimedir ve burada ‘kudret ve saltanat’, ‘iktidar ve devlet’ anlamlarında kullanılmaktadır.

uygun olması ve dengenin hakka, hukuka, hakkaniyete göre gözetilmesidir. Adaletle atfedilen önem ise “küfür ile dünya durur, zulümle durmaz” ilkesinin de siyasetnâmelerin temasında sıklıkla³ işlenmesine yol açmıştır.

Öte yandan adalet teması eserlerde çoğunlukla⁴ “adalet dairesi (daire-i adliye)” üzerinden tasvir edilir. Kavramın tarihsel kökenine dair izlerin Sümer yazıtları ile Hint-İran yönetim geleneğine dayandırılabilmesi kabul edilir (Kömbe, 2014:18; Dinçer, 2019:51-52; İnalçık, 2016:18). Adalet dairesinin farklı yazarlar tarafından farklı formları bulunmakla birlikte Kınalızâde Ali Efendi (2007:532)’nin Ahlak-ı Alâî adlı eserindeki sekiz maddelik formu en bilinen kullanımudur. Kınalızâde’nin dairesi adl, cihan, devlet, şeriat, melik, leşker, mal ve raiyye olmak üzere sekiz temel unsura sahiptir ve bu unsurlar döngüsel bir alanı oluşturmaktadır. Buna göre dünyadaki düzeni mümkün kılan adalettir; dünya bahçesinde bereketi sağlayan, sınırları belirleyen ise devlettir; devleti düzenleyen ilahi kanunlardır; devlet idaresinin başı olarak hükümdar bu kanunların koruyucusudur; hükümdarın bu süreçteki yardımcısı askerî unsurdur; askeri mümkün kılan devlet geliridir; devletin gelir elde edebilmesi için reaya gerekir; reayanın hükümdara itaat etmesinin şartı ise adalettir. Anlaşılacağı üzere adaletin olmadığı yerde devletin varlığından, dünyanın düzeninden söz edilemez. Dolayısıyla en temel ihtiyaç her şeyden önce adaletin sağlanmasıdır. Bu doğrultuda adalet dairesi hükümdar, asker, hazine, reaya gibi yönetenlerden yönetilenlere doğru birtakım farklı öğelerin bulunduğu döngüsel bir alanı ifade eden ve dairenin merkezinde ise şüphesiz adalet olgusunun yer aldığı siyasi bir formül olarak tanımlanabilir.

Siyasetnâmelerin çoğunluğu aynı zamanda ahlaki eserler arasında yer almaktadır. Modern öncesi dönemde ahlakın temeli din olarak kabul edildiğinden siyasetnâmeler de dini esaslara dayanır (Levend, 1962:171). Siyasetnâmelerde dile getirilen tavsiyelerin büyük bir kısmı Allah’ın rızasını, kullarının sevgi ve saygısını kazanmaya yönelik dini ve ahlaki niteliktedir (Dinçer, 2019:30). Bu yönüyle, doğrudan bir din veya ahlak kitabı şeklinde tanımlanamayacak olmakla birlikte Doğu geleneğindeki siyasetnâmelerde tavsiyeleri güçlendirmek amacıyla ayet ve hadislerle, hikmetli sözlere, gerçek tarihi olaylara sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Bu açıdan söz konusu geleneğin eserleri ahlak ve davranış kurallarını, bilgi ve tecrübeyi yansıtmaları ve tavsiyeler niteliğinde olması yönüyle bir siyaset teorisi de oluşturmaz.

³ Bkz. Koçi Bey (2011:172), Nizamülmülk (2017:28).

⁴ Adalet dairesinin siyasetnâmelerde sıklıkla kullanılmasına ilişkin olarak, bkz. Yılmaz Uçar (2012).

Batı geleneği içerisinde hükümdar aynalarının nitelikleri tartışmalı da olsa genel olarak eserlerin çoğunluğu yöneticiyi uyarma (*Paränetisch*⁵) amacıyla yazılmıştır. Hükümdar aynaları tam bir eser şeklinde yazılabileceği gibi bir kitap bölümü olarak da kaleme alınabilir. 12. yüzyılda Kralın Aynası (*Speculum regis*) tabiri kullanılmakla beraber 16. yüzyıldan sonrasında Hükümdar Aynası ifadesinin yaygın kullanımı görülmektedir. 13. ile 19. yüzyıl arasında farklı kategorilerde 500 civarında hükümdar aynası yazılmıştır (Peil, 1986:54-55). Eser sahibi tarafından yapılan uyarı genelde yöneticinin yönetim ahlakına ve yönetime şekline atıfta bulunur, aynı zamanda devlet ile toplumsal olaylara da değinebilmektedir. Karoloenj ve Merovenj Hanedanlığı gibi erken dönem hükümdar aynaları din adamları tarafından kaleme alınmakta, daha çok genç krallara ve onların yeni yetme soylu çevresine öğütler içeren ya da toplumun “aynası” görevini gören uyarıcı yazılardır. Yüksek ve geç Orta Çağ ile birlikte hükümdar aynaları tam manasıyla monarkı hedef alan eserler hâline gelmiştir (Hans H. Anton, 2006:3-6). 1531’den sonraki eserlerde yazının yanında sıklıkla görsel materyallerin de (amblem) kullanılmaya başlandığı görülmektedir. 18. yüzyılın ortalarından itibaren ahlak ve erdem öğretileri içeren hükümdar aynalarının yerini ütopyaların ele alındığı devlet romanları (*Staatsroman*), devlet ve ekonomi yönetimine yönelik öğütleri içeren kameralizm yazını almıştır (Peil, 1986:89). Öte yandan Batı düşüncesindeki eserler dikkate alındığında dini söylemin öneminin zaman içinde azaldığı görülmektedir. Bu eğilimin sebebi Blaydes vd. (2018:1151)’in de vurguladığı gibi, Avrupa yönetimlerinin erken Orta Çağ dönemindeki artan kurumsallaşması ve bu kurumsallaşmaya paralel olarak Avrupa siyasi düşüncesinde istikrarlı ve içsel bir biçimde dini ifadelerin kullanımından uzaklaşılmasıdır. Bu anlamda bir hükümdar aynası örneği olarak Machiavelli’nin “Prens” adlı eseri dini söylemdeki düşünün doruk noktası olarak nitelendirilebilir.

Sonuç olarak, yüzyıllardır gerek Doğu gerekse de Batı’da yazılan siyasetnâme türündeki eserler ana hatlarıyla benzerlik gösterebilir de adları, muhatapları, içerikleri, amaçları, kapsamaları ve yazarları bakımından da çeşitlilik arz eder (Dinçer, 2019:41). Bu çeşitlilik kapsamında önemli örnekler arasında Lao Tzu, Platon, Aristoteles, Fârâbî, İbn Haldûn gibi filozoflar; Nizamülmülk, İbnü’l-

⁵ *Paränese* / uyarıcı eserler tikel olaylara yönelik etik normlar önermek yerine daha genel dikkat edilmesi gereken noktaları çok da iç tutarlılık aramadan art arda sıralar. Bunlara Perikles’in “Cenaze Konuşması” ya da Thukididis’in “Peloponez Savaşı” gibi antik dönem örnekleri verilebilir. Kavramın modern zamanda kullanımı için Schopenhauer’in “Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar” kitabının “*Paränesen und Maximen*” bölümü incelenebilir (Ueding ve Kalivoda, 2003,552-649).

Mukaffa, Koçi Bey, Machiavelli, Yusuf Has Hacib gibi yönetici veya danışmanlar; Arthashastra, Pañçatantra (Kelile ve Dimne), Savaş Sanatı, Kutadgu Bilig, Kabusnâme, Nushatü's-Selatin, el-Ahkâmü's-sultâniyye ve es-Siyâsetü'ş-şeriyye gibi de eserler sayılabilir.⁶ Benzerlerine göre geç olarak nitelendirilebilecek bir dönemde, 11. yüzyılda, yazılmış olmasına rağmen Türk dünyası için ilk siyasetnâme örneği kabul edilen Kutadgu Bilig Türk düşüncesinde yeni bir siyaset felsefesinin başlangıcı olması ve kendisinden sonra yazılan siyasetnâmeler için de sağlam bir zemin oluşturması hasebiyle ayrıyeten bir öneme sahiptir (Dinçer, 2019:202,204). Türk düşüncesinin bir şaheseri olarak nitelendirilebilecek bu eserin devlet ve ahlak anlayışı üzerinde ise geniş ölçüde Hint-İran kaynaklarının (İnalçık, 2016:23)⁷ ve kadim Çin kültürünün (Dinçer, 2019:203) etkileri görülmektedir. Bununla birlikte bu eser kendisinden sonra gelecek Osmanlı dönemi siyasetnâmelerine de büyük ölçüde tesir etmiştir.

3. KOÇI BEY VE KANUN-I KADİM

Siyasetnâme geleneği gerek tercüme gerekse de telif eserler ile Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren kendini hissettirmiştir (Altay, 2011:1797). Söz konusu eserler⁸ ve daha fazlası Osmanlı'da siyasetnâme geleneğinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Osmanlı dönemi eserleri ele alındığında Lütü Paşa'nın Asafnâme adlı kitabı klasik siyasetnâme geleneğinden ıslahatnâme olarak adlandırılan tarza geçiş bakımından bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Altay, 2011:1796; Yılmaz, 2003:300). Bu yönüyle Osmanlı ıslahatnâmeleri ele aldıkları konular, temel kaygıları ve geçmişle kurdukları ilişki açısından diğer siyasetnâmelerden farklılaşır. Yılmaz (2003:321)'a göre, ıslahatnâmeleri geleneksel tarzdan ayıran en temel özelliği kuvvetli bir teorik ve felsefi zemine dayanmakla birlikte pratik ve pragmatik taraflarının da öne çıkmasıdır. Ayrıca ıslahatnâmelerde genellikle devletin bürokratik ihtiyaçlarına

⁶ Bu konularda yapılan bibliyografik çalışmalar siyasetnâme türünde ne kadar çok eser olduğunu gösterir niteliktedir. Bunlardan bazıları için bkz. Çolak (2003), Levend (1962), Uğur (2001).

⁷ İnalçık (2016), Kutadgu Bilig'deki görüşleri İran-İslam dünyasında kökleşmiş birtakım görüşlere dayandırmakla birlikte Türk ve İran siyasetnâmelerini de hükümdarın siyasal egemenliğinin üstünde ortak bir hukuk düşüncesinin varlığı yönüyle birbirinden ayırmaktadır. Buna göre, İran geleneğindeki pendnâmelerin çoğunda hükümdarın mutlak otoritesi bulunur ve bu otorite her şeyin üstündedir, hatta adalet dahi hükümdarın menfaatini göz önünde tutan pragmatik bir amaç taşır. Kutadgu Bilig başta olmak üzere Türk siyasetnâme geleneğinde ise hükümdarın töreden ayrılması, hatta hakimiyetin bizzat töre ve kuttan ibaret olduğu düşüncesi bulunur. Yani hükümdar kut almasına ve toplumda yönetme yetkisine haiz olmasına rağmen hükümdarın da uymak zorunda olduğu bir hukuk düzeni vardır.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Aksoy, 2019:176-177).

çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan eserlerde gelenekselleşmiş yönetim biçimleri desteklenerek dile getirilen eleştiriler ise mevcut sisteme yönelik değil, sistemi yönetenlerin uygulamalarına ilişkindir (Yılmaz, 2003:322). Bunların yanı sıra günün pratik meselelerine odaklanan bu tür eserlerin genel olarak her biri buldukları çağın tahlilini yaparken idealize ettikleri bir Osmanlı dönemine atıf yaparlar. Bu yönüyle yazarlar arasında tercih edilen birbirinden farklı dönem bulunmaktadır. Nitekim Lütü Paşa Asafnâme adlı eserinde Yavuz Sultan Selim ve kendi sadrazamlık zamanlarına işaret ederken, Koçi Bey ise ideal dönemi Kanuni ile özdeşleştirir (Özvar, 1999:140). Buradan hareketle Osmanlı dönemindeki eserlerin çoğunlukla eski günlere dönme arzusuyla ve başta padişah olmak üzere devletin korunması amacıyla kaleme alındığı söylenebilir.

Osmanlı dönemi eserlerinin bir diğer özelliği de yazarlarının genellikle ulema sınıfından veya bürokrasi kademesinden kişiler olmasıdır. Çünkü yönetme faaliyeti toplumun her kesimini değil yalnızca yöneticiler sınıfını ilgilendiren bir mesele olarak kabul edilmektedir (Aksoy, 2019:177). Bu doğrultuda Lütü Paşa, Koçi Bey, Defterdar Sarı Mehmet Paşa gibi çoğunlukla bürokrasiden yetişen yazarlar yaşadıkları dönemin problemlerine dikkat çekmek ve çözüm geliştirmek çabasıyla güncel sorunlarla yakından ilgilenmişlerdir. Yılmaz (2003:300)'ün belirttiği üzere, 16. yüzyılın ortalarından itibaren devlet yönetimi ve kamu bürokrasisindeki bozulma ve aksaklıkların etkisiyle de eserlerin sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Nitekim Osmanlı devlet ve toplumu bu dönemde temellerinden sarsılmaya başlamıştır. Gücünün zirvesine Kanuni Sultan Süleyman döneminde ulaşan Osmanlı Devleti yönetimindeki gevşeme ve bozulma belirtileri de yine aynı dönemde kendini göstermiştir.

17. yüzyıl Osmanlısı, sorunların çözümüne ilişkin fikirlerin de yoğunlaştığı bir yüzyıl olmuştur. Önemli risalelerin yazılmış olduğu bu yüzyılda bu kapsamda öne çıkanlardan biri de Koçi Bey'in IV. Murad'a sunduğu ve kendi adıyla anılan risalesidir (Eryılmaz, 2006:33). Bir Arnavut devşirmesi olan Koçi Bey, Enderun'da çeşitli hizmetlerde bulunmuş olması ve IV. Murad gibi sert mizacıyla bilinen bir Osmanlı hükümdarına cesaretle düşüncelerini aktarabilmesi yönleriyle önemli bir devlet adamıdır. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Koçi Bey, IV. Murad zamanında Hasodâ'ya alınmış ve burada IV. Murad'a, Sultan'ın vefatından sonra da kardeşi Sultan İbrahim'e⁹ danışmanlık ve sır arkadaşılığı yapmıştır

⁹ Koçi Bey Sultan İbrahim'in isteği üzerine kendisine de devlet idaresinde yol göstermek amacıyla risale sun-

(Dinçer, 1990; Akün, 2002). Alman tarihçi Franz Babinger (1992:203)'in Osmanlıların Montesquieu'su; kimi araştırmacıların¹⁰ da Türk Machiavelli'si olarak nitelendirdiği Koçi Bey'in risalesi incelendiğinde Osmanlı devlet yapısı ve işleyişine dair bilgisinin ne denli derin ve geniş olduğu anlaşılmaktadır. Akün (2002:146)'e göre, Koçi Bey'in risalelerinde sergilemiş olduğu çözümleyici tavır ve muhatabı olan hükümdar karşısındaki eleştirel tutumu eserlerini mevcut diğer eserlerden daha farklı ve tesirli kılmaktadır.

Osmanlı devlet ve toplum düzeninde ortaya çıkan bozulmayı geleneksel bir bakış açısıyla analiz eden Koçi Bey, risalesinde bozulmanın sebeplerini bu bakış açısıyla tespit etmiş ve çözüm önerileri sunmuştur. Devletin yaşadığı yönetim sorunları ile toplumsal çözülmeyi 22 arz hâlinde dönemin hükümdarı IV. Murad'a aktaran Koçi Bey'in fikirleriyle hükümdarın icraatlarının altyapısını oluşturduğu söylenebilir. Nitekim Yılmaz'ın belirttiği üzere, küçük yaşta annesi Kösem Sultan'ın tesiriyle tahta çıkan ve 1623 ile 1640 yılları arasında padişahlık yapan IV. Murad'ın başlangıçta devrin olayları üzerinde herhangi bir etkisi olmazken, 1632'den itibaren idareyi tam anlamıyla eline aldığı görülmektedir (2020:177). IV. Murad'ın yönetimde gücünü tam manasıyla sergilediği yılın Koçi Bey'in risalesini sunduğu 1631 yılından hemen bir sene sonrasına denk gelmesi dikkat çekmektedir.

Koçi Bey'in risalesi genel olarak *adalet, liyakat, kurumsallaşma, devlet nizamı, toprak sistemi, ordu ve bürokrasi, ilmiye sınıfı, reaya, töre, itaatsizlik, disiplinsizlik, ordunun siyasete etkisi ve siyasetin saraya yayılması* konuları etrafında şekillenmektedir. Risale devletin güçlenmesinde etkili olan mekanizma, ardından bu mekanizmada başlayan aksaklıkların tespiti/analizi ve devletin bozulan sistemine ilişkin çözüm önerileri şeklinde bir anlatıya sahiptir.

Müellifin arza başlarken ilk vurgusu devletin temel ilkesi olarak benimsediği İslam dini üzerinedir. Nitekim Koçi Bey "memleketin ve milletin düzenliğine; devletin ve dinin kurallarının kuvvetlenmesine sebep olan şey, Muhammed dininin sağlam ipine sarılmaya girişmektir" (s.40) diyerek devletin dinden bağımsız olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca risalenin diğer arzlarında padişahın sarayına

muştur. Koçi Bey'in iki farklı padişah için kaleme aldığı risalelerinde içerik ve üslup farklılığı dikkat çeker. IV. Murad'a sunduğu risalesinde süslü ve ağır bir dil kullanırken I. İbrahim için hazırladığı eserinde ise sade ve açık bir dil tercih etmiştir. Koçi Bey'in bu eserleri incelendiğinde muhatabı olan her iki hükümdarın kişiliklerini, karakterlerini, yaşantılarını, bilgi ve kültür seviyelerini göz önüne aldığı anlaşılmaktadır (Dinçer, 1990).

¹⁰ Kuray (1988), Koçi Bey'i düşüncelerini çekinmeden ve cesaretle söyleyebilmesi yönüyle Niccolò Machiavelli'ye benzetmiştir.

yakın yere yıldırım düşmesi, Kâbe duvarının yıkılması, şehzadelerin doğmaması doğanların da yaşamaması gibi birtakım olaylar üzerinden hükümdara ilahi bir misyon yüklenmektedir. Zira söz konusu olaylar padişahın ibret alması ve yaşanan zulmü kaldırması için doğrudan Allah'ın bir uyarısı olarak değerlendirilmektedir. Buradan hareketle risalenin genel olarak dini bir zemine dayandığını söylemek mümkündür. Öte yandan İslam'a ilişkin bu söylem Osmanlı dönemi eserlerinde görülen ve düşünsel bir süreklilik gösteren "klişe" bir tespittir. Nitekim yaşanan sıkıntıların çoğunlukla kaynağı olarak gösterilen dinden uzaklaşma veya Müslümanların bozulması eğilimi dönemin eserlerinde sıklıkla işlenen temalardandır.

İslam dinine yönelik vurgudan sonra Koçi Bey, devletin geçmiş ve güçlü dönemlerine ilişkin tespitlerde bulunur. Buna göre önceki hükümdarların memleket işleri ile yakından ilgilendiği, devlet görevlilerinin tecrübe sahibi kişiler olduğu, saray mensuplarının padişahın işine müdahale etmediği, ilme ve âlimlere hürmet gösterildiği, sebepsiz yere kimsenin görevinden alınmadığı ancak bir sebep varsa da cezasız bırakılmadığı ve vezirlerin bağımsızlığı gibi hususlar üzerinden devletin eski görkemli zamanlarına dikkat çeker. Bu hususlardan hareketle risaleye göre, Osmanlı'nın güçlü dönemlerinde devlet yönetimine adalet, liyakat, kurumsallaşma, disiplin, hukukun üstünlüğü gibi ilkeler hâkim olmuştur.

Devletin güçlenmesinde etkili olan işleyişin ardından Koçi Bey bozulmanın sebeplerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda risalede hem devletin birçok açıdan ideal dönemi hem de sorunların ortaya çıkışı olarak Sultan Süleyman devrine işaret edilir. Risaleye göre devletin gerilemesine sebep olan hâlleri genel olarak yönetsel sorunlar şeklinde incelemek mümkündür. Yönetime ilişkin sorunlar kapsamında ise Koçi Bey, ilk olarak, devletin en üst mertebesindeki hükümdarı ele alır. Bu kapsamda yozlaşmanın sarayda ve padişahın tutumu ile başladığı belirtilir. Sultanın bozulmaya sebebiyet veren hâlleri ise divan toplantılarında kendisinin başkanlık etmesini kaldırması, başvezirlik makamına ehliyet sahibi olmayan bir kimseyi getirmesi, yakınlarına hukuka aykırı bir şekilde mülk vermesi, vergi toplama sürecinde dine aykırı uygulamaların yaşanmasına sebep olması ve son olarak da süs ve şöreti artırması şeklindedir (s.100-101). Bu hâller padişahın etrafındaki yöneticileri tanıyıp bilmesini engellemiş, saray mensuplarının yönetimde söz sahibi olmasına yol açmıştır. Oluşan bu otorite boşluğu neticesinde kişisel çıkarlar ön plana çıkarak devlet çıkarları ise ikincil plana atılmıştır. Bu

da zaman içinde rüşvet ve iltiması doğurmuştur. Ayrıca memurluklara yapılan atamaların liyakat esasına bakılmaksızın yapılması ve devlet yöneticilerinin haklı bir sebep olmadan kolayca görevden alınmaları makamların içinin boşalmasına ve yönetimde düzensizliğe sebep olmuştur.

Yozlaşmanın tek kaynağı saray değildir. Yönetimsel sorunlar kapsamında ikinci olarak tımar ve zeamet sisteminin içine düştüğü durum ele alınmaktadır. Devletin askeri, idari ve ekonomik yapısının temel direği olan tımar sistemi risaleye göre 1584 yılında bozulmaya başlamış, tımarlar yabancılar ve üst düzey devlet adamlarının eline geçmiştir. Tımarların savaşlarda yararlılık gösteren kimseler yerine hak etmeyenlere verilmesi rüşvet başta olmak üzere birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Koçi Bey de bu kapsamda meseleyi geniş ölçüde ele almıştır. Buna göre tımar müessesesindeki aksaklık, ordunun temel taşıını oluşturan tımarlı sipahi sayısının azalmasına ve böylece devletin askeri sisteminin de çözülmesine yol açmıştır.

Öte yandan risaleye göre ordudaki bozulma tımarlı sipahilerden ibaret değildir. Bu doğrultuda devletin gerilemesine ilişkin yönetimsel sorunların üçüncüsü olarak Osmanlı askeri sisteminin bozulmasını göstermek mümkündür. Buna göre Osmanlı askeri teşkilâtında önemli bir yeri olan Yeniçeri Ocağına kaideler dışında yabancıların alınması Osmanlı ordusunu karışık bir hâle getirmiştir. Bunun neticesinde ortaya çıkan askerin itaatsizliği ve disiplinsizliği de risalede, çözülmenin nedenlerinden bir diğeri olarak gösterilmektedir. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun hem üretim hem de asker yetiştirme aracı olan tımar sisteminin bozulması ve yeniçerilerin başına buyrukluğu beraberinde yenilgileri getirmiş, savaşlardaki hezimetler de elbette devlet ekonomisinin bozulmasına sebep olmuştur. Bu da toplumsal yapıyı etkileyerek vergilerin artmasına, zulmün çoğalmasına ve toplumsal huzurun bozulmasına yol açmıştır. Koçi Bey birbirine bağlantılı olan bu süreci “yüce saltanatın heybet ve kuvveti asker ile; askerin bekası hazine ile; hazinenin toplanması reaya sayesinde; reayanın bekası ise adalet ve doğruluk ile” (s.82) ifadesiyle siyasetnâmelerde yer alan adalet dairesi düşüncesiyle açıklamaktadır.

Tımar sistemindeki bozulma devletin bir diğer temel kurumu olan kul sistemini¹¹ de etkilemiştir. Bu sebeple yönetimsel sorunlar kapsamında ele alınabilecek

¹¹ İnalçık'ın ifadesiyle “sarayda ve devlet hizmetinde kullanılmak üzere kölelerden gençler yetiştirilmesi” (2017:83) anlamına gelen bu sistem sayesinde sadrazamlık dahil olmak üzere yüksek dereceli devlet makamlarına kul kökenli kimseler getirilmiştir.

konulardan dördüncüsü de kul sisteminin değişimidir. Nitekim klasik dönem Osmanlı bürokrasisinin insan kaynağı olarak kul sistemi, risalede geçmiş dönemle kıyaslanarak ele alınmıştır. Koçi Bey kul ordusunun eyalet ordusunu dengelediğini ancak kendi döneminde bu dengenin bozulduğunu ve ulufeli kul topluluğunun padişahın otoritesini dahi zayıflatarak kendi iktidarlarını genişlettiğini belirtir. Bu doğrultuda 1574 yılı ile kendi dönemi olan 1631 yılını karşılaştırır ve maaş almakta olan kul topluluğunun artışını gözler önüne serer. Buna göre 1574 yılında kul olarak ifade edilen toplam kişi sayısı 36.153 iken, 1631 yılında ise bu sayı 92.206 kişi şeklindedir (s.52,71). Sadece 57 yılda gerçekleşen %155'lik artış ve maaş alan kul topluluğunun güçlenmesi halkın vergi yükünün de çoğalması anlamına gelmektedir. Zira Koçi Bey'in "Bu kadar kula maaş mı yetiştir? Bu kadar maaşa hazine mi kâfi gelir?" (s.71) ifadesiyle açıkladığı bu durum karşısında devlet hazinesi açık vermeye başlamış, bu açık da vergilerin oranı artırılarak kapatılmaya çalışılmıştır. Öte yandan bir ihtiyaca dayanmadan personel sayılarında gerçekleştirilen artış hâli Osmanlı dönemi ıslahatnâmelerinde genellikle devletin içine düştüğü durumu açıklamak maksadıyla ele alınan konulardandır.

Yönetimsel sorunlar kapsamında beşinci olarak ele alınabilecek bozulma ilmiye sınıfına ilişkindir. Din ve devletin ilim ile, ilmin de âlimler ile var olacağını belirten Koçi Bey, yine geçmişle karşılaştırarak ilim yolunun bozulduğunu ifade eder. Buna göre ehliyet sahibi olmayan kimselerin girmesi, makamların rüşvet ile dağıtılması, âlimlerin görevden alınma korkusuyla doğru sözü söylemekten geri kalması, sebepsiz yere görevden alındıklarından halk içinde saygınlıklarının kalmaması ve âlimlerin şöhret ve gösteriş düşkünlüğü ulemanın çözülmesine neden olmaktadır.

Osmanlı müesseselerinin bozulma sürecini geçmiş dönemle birlikte karşılaştırarak açıklayan Koçi Bey, padişahın dikkatini çekmek ve sözlerinin tesirini artırmak maksadıyla birtakım sorunları da sık sık tekrarlamıştır. Yalnızca belli bir kesimde değil yönetimin her kademesinde yaygın olan ve Osmanlı toplumunda derin yaralar oluşturan rüşvet bunlardan biridir. "Bu kadar bozgunculuğa ve karışıklığa, halkın ve ülkenin harap olmasına, hazinelerin ve malların eksilmesine sebep uğursuz rüşvettir. Yeryüzünde rüşvet leşi ortadan kaldırılmadıkça adalet mümkün olmaz." (s.95) diyen Koçi Bey rüşvetin kaldırılmasının yolunun da sadrazamın bağımsızlığından geçtiğini belirtir. Devlet idaresinin sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için sadrazamlığın güvence altına alınmasını ve işlerine müdahale edilmemesini ısrarla vurgulayan müellif, genel olarak, yönetimin her kademesinde görev alan memurların keyfi veya

haksız azillerinin istikrarsızlık doğuracağını belirtmektedir. Ayrıca risalesinde Koçi Bey'in sık sık vurguladığı bir diğer mesele olarak en az rüşvet kadar kötü "şöhret ve süs düşkünlüğü" de ele alınmaktadır. "Şöhret afettir, demişler. Gerçekten büyük afettir." (s.102) sözleriyle şöhret merakının ne denli tehlikeli olabileceğini anlatan Koçi Bey, bu merakın toplumda Sultan Süleyman devriyle başladığını ve toplumdaki zulmü de artırdığını ifade eder.

Görüleceği üzere genel olarak risalede işlenen konular yönetsel bağlamda ve Osmanlı müesseselerinin kurumsal çözümlerine ilişkindir. Nitekim padişahların ilgisizliği, otorite boşluğu, saray çevresinin yönetime etkileri, tımar ve zeamet sistemindeki aksaklıklar, ordu ve bürokrasinin bozulması, ilmiye sınıfının değişimi, intizamsızlık gibi hususlar yönetsel sorunlar ve devlet kurumlarının çözülmesi kapsamında değerlendirilir. Öte yandan rüşvet ve lüks düşkünlüğü gibi hususları ise hem yönetsel hem de toplumsal çözümler bağlamında değerlendirmek mümkündür.

Netice itibarıyla risalede farklı yönleriyle ele alınan sorunlar doğrultusunda Koçi Bey'in devletin içine düştüğü vahim durumun farkında olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı bürokrasisini ve devlet yönetimini en ince teferruatına kadar bilen Koçi Bey tespit ettiği problemlerin her birinin düzeltilmesine ilişkin geliştirdiği çözümlerini de arzlarında sunmaktadır. Düzelmenin esas çaresini ise içe dönük bir bakış açısıyla kanûn-ı kadîme riayette görmektedir. Bir başka deyişle geçmişteki değer ve ilkelere dönülmesi hâlinde devlet de kudretini tekrar kazanacaktır. Batı'daki gelişmeleri ve bu gelişmelerin devlete yansımalarını göz ardı eden bu geleneksel anlayışı 17. yüzyıla kadar Osmanlı'daki düşünsel devamlılığın bir göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür. Yeni devirde ise kanûn-ı kadîm fikri yerini yeni düzen anlamına gelen nizâm-ı cedîd tertibine bırakmıştır.

Öte yandan Koçi Bey'in yerleşik ve geleneksel düzene dönme tavsiyesi özellikle tımar müessesesi kapsamında sıklıkla tekrarlanmaktadır. Nitekim eskiden olduğu gibi tımarların hak edenlere verilmesi ve ulufeli kul sayısının azaltılarak tımarlı sipahi sayısının artırılması risalenin sunduğu başlıca çözüm yollarındandır. Ancak bu geleneksel bakış açısı müellifin Osmanlı askerî teşkilâtına ilişkin bazı gerçekleri de gözden kaçırmaya sebep olmuştur. Zira İnalıcık'ın dikkat çektiği üzere, 16. yüzyıldan başlayarak, tımarlı sipahiler ateşli silah kullanmayı mertlik anlayışlarına yakıştıramadıklarından dolayı ateşli silahlarla donanmış Avrupa karşısında etkin

olamamışlardır. Bu sebeple de sayılarında azalmaya gidilmiştir. Karşılığında ise Avrupa ile rekabet edebilecek bir ordu oluşturmak maksadıyla yeniçeriler ateşli silahlarla donanımlı hâle getirilerek sayıları artırılmıştır (2017:53).

Genel olarak Koçi Bey'in sunduğu kurtuluş çareleri geçmişteki usul ve kaidelere dönülmesi şeklinde iken geçmişe duyulan özlem de özellikle adalet ve liyakat vurgusu etrafında şekillenmektedir. Buna göre tımarların hak edenlere verilmesi, yönetimin her kademesinde rüşvetin engellenmesi, vergi sisteminde adil olunması, rütbe ve görevlerin liyakat ve adalet esasına göre dağıtılması, padişahların sorumluluklarını ihmal etmemesi, devlet kaynaklarının israf edilmemesi, aziller sebebiyle istikrarın bozulmaması risalede verilen tavsiyelerdendir. Bu tavsiyeler doğrultusunda kararlı adımlar atması için dönemin padişahı IV. Murad'ı yüreklendiren Koçi Bey'in problemlere ilişkin sunduğu çözümler açık ve net olarak ifade edilmiştir. Bu yönüyle risale sorunların tespiti ve bu sorunlara yönelik geliştirdiği çözüm önerileri ile de önemli bir referans kaynağıdır.

Öte yandan risale kaleme alınırken coğrafi keşiflerin, Reform ve Rönesans'ın gerçekleştiği yönetim modeli olarak merkantalizm/kameralizm fikirlerinin geliştiği Batı'ya bakılmamış, dönemin değişen şartlarından doğan sorunların çözümü için yeni fikirlere cesaret etmekten ziyade yüzyıllardır denemiş ve işe yaramadığı "ispat" edilmiş kadim reçetelere başvurulmuştur. Kadim olana referansla çağdaş sorunlara çözüm arayışı Osmanlı dönemi boyunca devam etmekle beraber özellikle Tanzimat sonrasında düalist bir şekilde Batı ile Doğu çatışması şeklinde yönetim felsefesine hâkim olmaya başlayacaktır. Koçi Bey'den çok daha erken bir dönemde Machiavelli sadece kendi Avrupa coğrafyası ve tarihinde yer alan örnekleri ele almamakta Osmanlı ve Memlûkler gibi devletlerin tarihini ve uygulamalarını da eserinde incelemektedir. Dönemin Osmanlı Devleti'nin ihtişamı ve gücü kendinden daha zayıf olarak telakki ettiği coğrafyanın göz ardı edilmesini beraberinde getirmiş olabilir. Buna karşılık imparatorluğun içinde bulunduğu zorlu şartların çözümü bakımından Koçi Bey etraflı bir eser kaleme almış olmakla beraber reçeteler genellikle kadime dönmek yönündedir. Bunun yanında liyakatın uzmanlıkla, toprak sistemi ve devlet nizamının iyileştirilmesinin vergi düzenlemeleriyle, kul sayılarının azaltılıp bütçeye çeki düzen verilmesi kamu maliyesiyle, sadrazamın özerkliğinin kanunilik ilkesi gibi kameralist yeniliklerle paralellikler bulundurduğu düşünülebilir. Ancak Koçi Bey'in eserinde yer alan reçetelerin modern kameralist reformlarla doğrudan bir ilgisinin bulunduğunu

söylemek zorlama olacaktır. Koçi Bey'in reçeteleri kadimden ilham alan Osmanlı'nın dönemsel sorunlarını çözmeye yönelik niteliktedir. Avrupada gerçekleşen ise Sanayi Devriminin ve sömürgeciliğin getirmiş olduğu siyasi, sosyal ve ekonomik değişime yönelik yeni bir düzenlemeler sistemidir. Bu bakımdan Koçi Bey'in Avrupalı çağdaşı olan ve yönetim anlayışına yeni bir yaklaşım olarak gelen kameralizmin en önemli temsilcilerinden Veit Ludwig von Seckendorff'un incelenmesi karşılaştırmalı bir analiz yapılması açısından önem arz etmektedir.

4. SECKENDORFF VE KAMERALİZM

Tuncer'in (2018) belirttiği üzere kameralizm Batı dünyasında patrimonyal mutlakiyetçilik esasında işleyen yönetim anlayışının dönüşümünü hedefleyen bir yönetim modeli olarak ortaya çıkmaktadır. Patrimonyal mutlakiyetçi yönetim diğer bir ifadeyle padişahlık şahsılık, keyfi karar verme, özel ve kamusal yaşamın birlikteliği ve uzmanlaşmanın gelişmediği bir idare tarzıyla öne çıkmaktadır. İleride Weber'in tanımlayacağı bürokrasinin öncülü konumunda olan kameralizm ise gayri şahsılık, çalışan kadronun uzmanlardan oluşması, rasyonel işleyiş, kişilerden bağımsız işleyen kurallar bütünü olarak tanımlanabilir (Tuncer, 2018:2). Kameralizm uzunca bir süre merkantalizmin Almanya'da uygulanan hâli olarak tanımlanmasına rağmen bu bakış açısına farklı yaklaşımlar da mevcuttur. Kameralizm modelinin İsveç, Danimarka, Finlandiya, Rusya, İtalya gibi görülmesi bu modeli Yeniçağ Avrupa'sının temel yönetim modeli arasına sokmakta, merkantalizmi ise onun alt birimi hâline getirmektedir. Ayrıca kameralizm sadece hükümdar hazinesinin ya da devletin idaresine yönelik bir yönetim modeli değildir. Veit Ludwig von Seckendorff ya da Johann Heinrich Gottlob von Justi gibi kameralistler daha ziyade üretken, varlıklı ve en yüksek mutluluğa sahip bir toplumun yaratılmasıyla ilgilenmişlerdir. Kameralizm aynı zamanda ekonomik büyüme, finans bilimi, kamu yönetimi, işletme, tarım ve iktisat gibi alanlardan da beslenmiştir (Rössner, 2022). Tarihsel bağlamda ele alındığında kameralizm Prusya gibi 300 kadar özerk prenslik ve krallıktan oluşan çok merkezli bir devletin merkezi yönetime evrilmesi için kullanılmıştır. Prusya'nın doğuş yeri olarak Brandenburg Dükalığı I. Friedrich Wilhelm (1713-1740) zamanında önemli idari reformlara imza atmıştır. Otuz Yıl Savaşlarından çok kötü bir hâlde çıkan Dükalığı toparlamak için kameralizmin temel ilkelerini yerine getirdi. Saray harcamalarını kısarken gelirleri kara ve deniz gücünün kurulmasında kullandı. Merkezileşmenin sağlanması için Finans, Savaş ve Dominyonlar Genel Müdürlüğünü (*General-*

Ober-Finanz-Kriegs-und Domainen-Directorium) kurdu (Yeşil, 2009:154). Savaşlar yüzünden insansız kalmış topraklarına göçmenler getirtip (*Peuplierung*) (Niggeman, 2015:171) şehirleşmeyi desteklerken bir yandan da eğitim zorunluluğu getirerek devlete uzman kadroların yetişmesini sağlamıştır (Neugebauer, 1985). Bu bakımdan Prusya devletinin kurulması ile yönetim modeli olarak kameralizm el ele gitmiştir.¹²

Kameralizmin en önemli isimlerinden olan v. Seckendorff'un kaleme aldığı Alman Prenslığı (*Teutscher Fürsten-staat*) isimli eseri yaklaşık bir yüzyıl boyunca (1656-1737) 10 baskı yaparak devlet ve yönetim işleriyle meşgul olan entelektüellerin başucu kitapları arasında olmuştur. Almanya'nın Herzogenaurach kentinde 1626 yılında dünyaya gelen Seckendorff, babasının 1632 yılında İsveç ordusunun hizmetine katılması sebebiyle çoğunlukla annesinin himayesinde büyümüştür. Annesinin oldukça dindar olması Seckendorff'un dünya görüşünü derinden etkilemiştir (Döring, 2010). Bu etkiyi gerek Alman Prenslığı gerekse adından anlaşılacağı üzere 1686 yılında yazdığı Hristiyanlar Devleti (*Christen-Stat*) eserlerinde görmek mümkündür. Otuz Yıl Savaşlarının vermiş olduğu yıkımdan kurtulmanın yolunu siyasal ve toplumsal hayatın Hristiyan inancının pratik temelleri üzerine kurulmasında görmüştür. Hristiyanların Devleti adlı eserinde dini temelleri daha da derinleştirerek toplumu oluşturan üç sınıfın Kilise, Yönetimin ve Aile Babalarının içinde buldukları krizden çıkışı Hristiyan "sadeliğine/basitliğine" (*Simplicitas*) dönüşte bulur. İslam düşünürlerini andıran bu görüşe ayrıca dinin felsefeyle kurduğu bağdan dolayı oluşan dünyevi yozlaşmasını inancın ahlaki boyutunun yükseltilmesiyle başa çıkabileceği görüşünü de eklemiştir. Çağdaşı olduğu düşünce akımlarından doğal hukukun savunucusu olmakla beraber tahmin edilebileceği üzere modern doğal hukuktan ziyade dini doğal hukuk öğretisini takip etmiştir. Samuel Pufendorf (1632-1694) gibi modern doğal hukukun savunulması durumunda Hristiyanlığın ortadan kalkacağını düşünmektedir (Döring, 2010).

Seckendorff'un çağdaşı olduğu döneme etkisi sadece düşünce dünyasında kalmamıştır. Strazburg Üniversitesi'nde tarih, felsefe ve hukuk eğitimi aldıktan sonra Gotha ve Naumburg- Zeitz (1664) kentlerinde yüksek danışmanlık ve şansöyelik yapmıştır (Köbler, 2006:83). 1648-1664 yılları arasında saray danışmanlığı (1652), saray hâkimliği (1657), başbakanlık gibi birçok görevi yerine

¹² Kameralizmin kronolojik gelişimi için bkz. Tuncer (2018).

getirmiştir. 1665 yılında Saksonya-Zeitz dükünün hizmetine girerek şansölye ve konsül başkanı olarak çalışmıştır. 1692 yılında Brandenburg Elektörü III. Friedrich tarafından Halle Üniversitesi kurmak için rektör olarak atanmış ve aynı yıl vefat etmiştir (Döring, 2010).

5. SECKENDORFF'UN HÜKÜMDAR AYNASI

Saksonya-GothaDükü Ernst (1601-1675), kendive diğer Alman prensliklerinin durumu hakkında bilgi almak için sarayın gizli/özel meclis (*Geheimrat*) üyesi Seckendorff'u, bir kitap yazmak üzere görevlendirmiştir. Seckendorff almış olduğu görevin neticesinde ele aldığı hükümdar aynısının ilk baskısını 1656 yılında çıkarmış, eser daha sonra 12 baskı görmüştür (Schmeleisen, 1970:190). Eser, bir ders kitabından ziyade hükümdar aynası olmasına rağmen uzun süre Alman üniversitelerinde siyaset biliminin temel kaynağı olarak okutulmuştur (Stitzing, 1884:31). Eser akademik açıdan da önemli bir yer tutmakla beraber çağdaşları ya da kendinden önceki eserlere nazaran devlet hakkında bir siyaset teorisi kurmaktan çok pratik çözümler üreten ampirik bir çalışma olarak öne çıkmaktadır. Diğer taraftan Seckendorff Protestan dini inancını siyasi metnine eklemekte, dönemin evrensel yönetim modeli karşısında egemenliğin soy ağacından ziyade toprak üzerindeki hakimiyete dayandığı teritoryal devlet anlayışını öne çıkarmaktadır (Garber, 1982:116-118). Bu bakımdan Seckendorff eserinin ana odağında orta ölçekli bir devletin nasıl yönetilmesi gerektiğine yer vermektedir (Tilemann, 1943:202). Böylece Koçi Bey'in evrensel bir imparatorluk için hazırladığı risaleden farklı olarak toprağa bağlı üst egemenden bağımsız bir devlet inşasının adımını atmaktadır.

“§. 2. Nun haben wir zwar so wohl in dem titul als in der vorrede dieses wercks schon angedeutet, daß unsere handlung vornemlich gerichtet seye auff ein iedes land und provintz des römischen reichs teutscher nation, welches einem fürstlichen, gräfflichen, oder dergleichen geschlecht, und aus demselben einem regirenden landes-herrn mit aller hoheit und botmäßigkeit unterworfen sey, und von ihm beherschet und regieret werde, daraus jedoch mit leichter mühe auch auff die jenigen regierungen, welche nicht erblich, sondern durch wahl, und auf das leben des regenten, oder auff eine zeitlang pflegen bestellet zu werden, die folge gemacht werden kann.” (Bölüm 1, Önsöz, fasıl 2)

“§. 2. Bu eserin başlığında ve önsözünde, eylemimizin öncelikle Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun prenslik, kontluk veya benzeri bir hanedana ve ondan da tüm egemenlik ve egemenliğe sahip bir hükümdara tabi olan ve onun tarafından yönetilen başka bir ülke ve eyaletine yönelik olduğunu belirtmiştik; ancak, az bir çabayla, kalıtsal olmayan, ancak seçimle ve hükümdarın yaşam süresince veya bir süre için atanan hükümetler için de benzer sonuç çıkarılabilir.”

Bu durum Seckendorff'ta devlet (*Staat*) kelimesi yerine Prenslikler (*Fürstentümer*), egemenlik (*Botmäßigkeit*), hükümdar alayı (*landesherrlichen Regiment*) gibi kavramları öne çıkarmasından da anlaşılmaktadır. Seckendorff için Prens'in hakimiyeti *Staat* kavramının çağrıştırdığı şekilde soya dayalı egemenlikten ziyade üzerinde hakimiyet kurabildiği toprakla özdeşleşmiştir. Toprağın üzerinde yaşayan soylular ve tebaa mutlak olarak Prens'in egemenliğinin altındadır (Schmelzeisen, 1970:193). Foucault'un (1994; 2003) politikadan biyopolitikaya doğru dönüşümü tarif ettiği üzere Seckendorff toprağa bağlı prensliğin mutlak hakimiyeti için devlet bölgesinin topografik betimlemesinin yapılması haritaların çıkartılması gibi nasihatler vermektedir. Bunun yanında çevre prensliklere ait yönetim modelleri, soylu aile yapıları ve halkıyla ilgili bilgilerinde ayrıntılı bir şekilde hazırlanması gerektiğini belirtmektedir.

“§. 4. *Dahero bey einem fürstlichen regiment sehr nützlich und vortränglich, ja gantz nothwendig sein wil, daß eine gründliche, aus dem augenschein und der würcklichen gelegenheit der sachen selbst entspringende beschreibung des landes und fürstenthums, so wol nach seiner regierungs-art, (darvon wir in diesem werck hauptsächlich handeln, und gleichsam ein modell geben wollen,) als auch nach seiner äusserlichen beschaffenheit, verfasset sey, deren sich die landes-obrigkeit, und dero bediente, in allen ständen, so weit iedem nöthig und zuläßig, gebrauchen und bedienen können.*” (Bölüm 1, Önsöz, fasıl 4)

„§. 4. Bu nedenle, bir prenslik yönetimi söz konusu olduğunda, hükümdarların ve hizmetkârlarının gerekli ve izin verildiği ölçüde tüm devletlerde kullanabilecekleri ve yararlanabilecekleri ülkenin ve prensliğin, hem yönetim biçimine (bu eserde esas olarak ilgilendiğimiz ve bir model sunmak istediğimiz) hem de dış yapısına dair, görünüşünden ve gerçek durumundan kaynaklanan kapsamlı bir tasvirinin yapılması çok yararlı ve avantajlı, hatta oldukça gerekli olacaktır.”

İkinci bölümde aristokratik sınıfın bir haritasını çıkararak Seckendorff, soyluluğun imparatorluktan ya da kandan gelmesine bakmaksızın idari olarak

bu sınıfı toprağa bağlamaktadır (Bölüm 2, fasıl 1-11). İdari olarak tüm tebaayı ve soylu sınıfı prensle bağlasa da, Seckendorff prensin yönettiği toprakta bulunan toprakların, binaların, tarlaların ya da işletmelerin sahibi olmadığını belirtmektedir. Burada Seckendorff çok da bilgisinin olmadığı anlaşılan bir alana girerek “Türkler ve diğer barbar yönetimlerin” aksine prensler kendilerine ait gelir getiren topraklardan ve işletmelerden şahsi ve idari faaliyetleri yerine getirdiğini belirtmektedir (Bölüm 3, fasıl 2).

“§. 2. Insgemein ist zu wissen, daß ob man wohl den fürsten des landes für einen herrn desselben erkennt, so versteht sich doch solche herrschafft nicht eben auf das eigenthum aller im lande gelegenen unbeweglichen oder beweglichen güter, also, daß die personen der unterthanen, die häuser, äcker, weinberge, etc. oder alles geld, vieh, geträydig, oder anderer vorrath des landes, des landes-herrn eigen, und in seiner macht stünde, solches nach seinem gefallen, als sein eigenthum, gantz oder zum theil zu nehmen, und damit zu gebaren, wie etwa türckische und andere barbarische herrschafften sich dergleichen anmassen, [...]” (Bölüm 3, kısım 1, fasıl 2)

“§. 2. Genel olarak bilinmelidir ki, her ne kadar ülkenin prensi, o ülkenin efendisi olarak tanınsa da bu efendinin egemenliği, kibirli bir şekilde ülkesindeki mülkleri izinsiz olarak zapt eden Türk ve diğer barbar yöneticiler gibi kendi zevkine göre kısmen veya tamamen alma yetkisinin aksine, ülkede bulunan tüm taşınmaz veya taşınır malların, yani tebaanın üyeleri, evler, tarlalar, üzüm bağları vb. veya topraktaki tüm gelir, canlı hayvan, mal veya diğer rezervlerin sahipliği için geçerli değildir.”

Ancak Osmanlı idari, hazine ve mali sistemiyle alakası olmayan bu iddia Seckendorff’un çevresindeki Alman prenslikleri dışında dar bir bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum Osmanlı idari sisteminde yer almayan aristokrat sınıfın aksine Avrupa’da bulunan soylular ile prens arasındaki mali ve egemenlik dengesinin kurulması açısından ortaya atılmış yatıştırıcı bir önerme gibi durmaktadır. Seckendorff tüm egemenliği toprağa bağlı bir şekilde prensle aktarmaya çalışırken Kilise ve soyluların mülklerine dokunulmayacağı yönündeki beyanıyla iki sınıfı da teskin etmektedir. Seckendorff benzer bir garantiyi ikinci bölümde de vermektedir. Tarihten ve Tanrı’dan güç alarak prensin yönettiği insanların sahibi olmadığını, gücünü, Katolik inancındaki çoban misali, ortak yarar ve refah kaidelerine sadık kalarak hem ruhani hem de dünyevi hakkaniyete uygun olarak kullandığı iddiasındadır (Kısım 1, fasıl 1-2).

Seckendorff'u böyle bir hükümdar aynası yazması için görevlendiren Gotha Dükü Ernst'in ülkesinin hâli düşünüldüğünde, yukarıda belirtildiği üzere prensle dağınık halde ve çeşitli aristokratik haklara sahip soyluları da memnun edecek bir merkezi sistem tasarlanması yeni inşa edilecek bir devlet oldukça rasyoneldir. Dük Ernst'in 1641-1645 yılları arasında ülkesinde gerçekleştirdiği genel uzun soluklu gezisi ve 1652 ile 1662 yıllarındaki yargı kurumlarına yönelik ziyaretleri 1655 yılında Seckendorff'u burada incelenen eseri yazması konusunda görevlendirmesine neden olmuştur. Birbiriyle coğrafi bağlantısı kopuk olan 10 farklı idari birimden oluşan dukalığın (Lüdtke, 1939:60) birleştirilmesi için görüldüğü üzere Seckendorff toprağa dayalı bir devlet inşası önerdiği gibi devletin merkezine yerleştirdiği prensle de Hristiyanvari bir birleştirici çoban rolünü vermektedir. Bunun için ikinci bölümde Seckendorff prensin egemenliğini teritoryal iktidara sahiplik, iyi yasaların ve kuralların oluşturulmasını sağlayan yasama, en üst düzeyde yargı hakkı ve yasaların ve yönetmeliklerin iç ve dış politikada uygulayıcısı olarak yürütmenin başı şeklinde dört ana kategoriye ayırmaktadır (Bölüm 2). Böylece Montesquieu'dan çok önce kuvvetler ayrılığında devlet sistemi içerisinde bahsetmiştir. Ancak Seckendorff sadece devletin aktif yönetim yapılarını oluşturan prens, memurlar, zümreler, Kilise vb. unsurları devletin inşasında kullanmamış, aynı zamanda halkın da kiliseler, okullar, ordu ve ekonomik yaşantı aracılığıyla devletin içinde aktif rol almasını amaçlamıştır. Bu sebeple daha önce de belirtildiği üzere prensle önemli bir merkezi iktidar vermesine rağmen hem soyluların hem de halkın prensin kölesi olmaktan ziyade temel haklara sahip olduklarını belirtmiştir. Ekonomik olarak burada öne çıkan en önemli unsur mülkiyet özgürlüğünün varlığıdır. Böylece ulusal ekonomi fikrinin de temellerini atmaktadır. Bunun için başta prens olmak üzere tüm yönetimi hukuka bağlı olan hizmetkârlar olarak yapılandırmaya çalışılmış, böylece Almanya'da ancak 19. yüzyılda vücut bulabilecek anayasal monarşi fikrini benimsemiştir. Böyle bir yönetim başında bulunan prens için diğer hükümdar aynalarında da kolayca bulunabilecek belli başlı erdemler saymaktadır. Bu erdemler arasında zarafet ve nezaket, Tanrı korkusu, adalet, doğru tevazu, rasyonel düşünme, cömertlik, iffet, ölçülülük sağduyu vb. bulunmaktadır (Bölüm 2, Kısım 7, fasıl 17-28).

Seckendorff'un merkezi bir monarşi oluşturması, yönetimi ve ekonomiyi toprağa bağlaması, rasyonel çalışan bir idari sistemi kurması onu kameralizmin öncülerinden yapmıştır. Her ne kadar Weber'in tanımladığı rasyonel bürokrasinin oluşmasına daha uzunca bir süre de olsa, Seckendorff Tuncer'in

(2018) tanımlamasıyla geleneksel patrimonyal yönetim anlayışından rasyonel bürokrasiye geçiş aşamasının en önemli temsilcisidir. Bu geçişte de en önemli rollerden birini tebaa dışında yönetimin idari araçları olarak tanımladığı (Bölüm 1, Kısım 4, fasıl 4, 12) memurlar oynamaktadır. Prensın tüm devletin idaresini tek başına yapamayacağı gerçeğini vurgulayan Seckendorff, yöneticiye yardımda bulunacak zeki, çalışkan ve sadık memurun seçiminin özenle yapılması gerektiğini belirtmektedir. Seckendorff'a göre memur seçiminde dikkat edilmesi gereken unsurlar aşağıdaki gibidir;

- Devlet yönetiminde görevlendirilecek memurların seçiminde devlet dini ile memurların dininin aynı olmasına dikkat edilmesi yönetimdeki ikilemi ortadan kaldırmak için elzemdir.
- Dukalık topraklarında doğmuş olanlar yabancılara öncelenmelidir.
- Kıskançlık yaratmaması devlet hazinesine yüklenilmemesi için maaşların yüksek olmaması gerekmektedir.
- Liyakatli, itaatkâr ve sadık kimselerden seçilmelidir.

Görüldüğü üzere burada Seckendorff Osmanlı Devleti'ndeki memur seçimi anlayışına yakın kriterler vermekle beraber onlara belli özerk alanlar, haklar ve özgürlükler verme bakımından ayrılmaktadır. Memurlarından oluşan kurullar, meclisler prensi gerektiği zaman işleri hakkında bilgilendirebilmeli hatta ele alması gerekli konuları nezaketli prense hatırlatabilmelidir. Memurlara yeterli düzeyde geçinebilecekleri maaş ve yaşlandıklarında hayatlarını idame ettirebilecekleri sigortaları olmalıdır (Bölüm 2, Kısım 5, fasıl 7-8).

Seckendorff sadece prenslik, soylular, memurlar ve kilise düzeyinde ayrıntılı analiz yapmakla kalmamaktadır. Bir halk eğitmeni edasıyla okula ve halkın okullaşma düzeyinin müreffeh bir devlet ekonomisinin kurulmasındaki rolüne de ayrıntısıyla girmektedir. Buna göre ekonomi politikasının en önemli ayağını ithalat-ihracat dengesinin ülke içi üretim, dış ticaret ve tasarruftan yana kurulması gerekmektedir. Burada kameralizmin merkantalist yönü öne çıkmaktadır. İthalatın azaltılıp ihracatın arttırılması için halkın eğitimine dolayısıyla okullaşmaya önemli görevler düşmektedir.

- İktisadi erdemleri içeren yaşam tarzına yönelik eğitim verilmesi, hayati öneme sahip tarım ürünlerinin üretilmesi ve saklanması öğretilmesi.
- Zümrelerden oluşan toplumsal yapının korunması.
- Devlet için hayati öneme sahip olan hayvancılık, çiftçilik, demir ticareti, tekstil üretimi ve ormancılığın sahiplenilmesi.
- Fiyatların ve ücretlerin sabitlenmesi.
- Paranın değerinin korunmasını sağlayacak para politikasının oluşturulması.
- Tefeciliğin önlenmesi, bunun için Yahudilerin ülkede barınmasına izin verilmemesi.
- Ölçü ve tartı birimlerinin düzenlenmesi.
- Gala ve balolarda lüks tüketim ve pahalı kıyafet alımlarının önlenmesi.
- İthalatın, ihracat lehine denetlenmesi.
- Tembelliği yaratan unsurlarla savaşılması.
- Şehirlerin ve köylerin mali yönetiminin denetlenmesi (Bölüm 2, Kısım 8, fasıl 8, 9).

Seckendorff, yukarıda belirtilen unsurlarla sadece ithalat-ihracat dengesini milli ekonomi lehine çevirmekle kalmıyor günümüz Alman iktisadi kültürünün de temellerini oluşturacak şekilde devlet ve tebaanın topyekûn inşasına soyunmaktadır. Hatta tefecilik konusunda Yahudilere atfettiği kötü imaj ve ülkede barındırmama önermesi benzer siyasi kitapların da etkisiyle ileri de Nazi Almanyasının Yahudilere karşı kullandığı önemli bir insandışılaştırıcı unsura dönüşecektir.

Alman Prenslikleri Otuz Yıl Savaşları'ndan siyasi, ekonomik ve ahlaki yönden çökmüş bir vaziyette çıkmıştır. 300 prensliğe bölünmüş hâldeki Alman toplumu siyasi olarak dağılmış hâldeyken aynı zamanda ekonomisi İngiltere, Hollanda gibi devletlerin ithalatıyla rekabet edemeyecek konuma gerilemiştir. Şehirler ve buradaki üretimler yok olma aşamasındaydı. Sadece Osnabrückte'ki tekstil üretimi 1656 yılında 189 usta tarafından 3.156 parça, 1672 yılında 130 usta 2.270, 1686 yılında 60 usta 886 parça, 1693 yılında ise 50 usta 544 parçaya gerilemiştir. Erfurt, Henneberg gibi şehirlerin savaş öncesi durumuna dönmeleri 200 yılı bulacaktır

(Reinert, 2005:223). Böyle bir ortamda Seckendorff Hüdümdar Aynası eseriyle Protestan inancı altında merkezi bir prenslik otoritesi çevresinde örgütlenmiş yeni bir devletin inşası için çabalamıştır. İnşa ettiği devletin unsurlarını hem dini hem ahlaki unsurlarla sabitlerken, prens ile aristokrasinin dengesini korumaya çalışmış, eskiden gelen hantal patrimonyal yönetim düşüncesini memurlar ve meclisler üzerinden rasyonalize etmeye çalışmıştır. Devlet gücünü, toprak bütünlüğü ve toprağa aidiyet üzerinden gören Seckendorff, bunu için hazine yönetiminde (kammer) tasarrufa gidici önlemler alınmasına uğraşırken bir yanda da milli ekonominin temellerini atacak ihracatın desteklenmesi ithalatın azaltılması doktrinine sadık kalacaktır. Kamusal mutluluk olarak gördüğü devlet düzenin kurulması için aydınlanmış bir despot olan prensin etrafında bütünlüşmüş toplumu incelemiştir. Bunun için sarayın, ordunun, kilisenin ve eğitimin ekonomi politikasıyla uyumlu şekilde yeniden düzenlenmesine girişmiştir. Bunun için geleneksel mutlak monark rolünü sahip iktidarı keyfi kullanan prensin yerine toplumsal refahı geliştirici önlemleri alan Protestan unsurlarla bezeli aydınlanmış bir idareciye dönüştürmektedir.

SONUÇ

Siyaset düşüncesinin tarihsel seyrini takip ederken siyasetnâmeler, geleneksel toplumlardaki yönetim düşüncesini anlamada önemli bir tarihi vesika niteliğindedir. Siyasetnâme türündeki eserler çağının sosyal hayatı ile devlet yapısı ve işleyişine ilişkin bilgi vermeleri ve yazıldıkları dönemde ortaya çıkan sorunların analizini yaparak çözümler geliştirmeleri yönüyle de oldukça kıymetli eserlerdir. Bununla birlikte Batı'da "hükümdar aynası" (*Almanca Fürstenspiegel*) olarak ifade edilen bu türdeki eserler detaylı bir incelemeye tabi tutulduklarında aralarındaki farkın yalnızca kavramsal farklılıktan ibaret olmadığı anlaşılmaktadır. Batı'nın yönetim ve siyaset konularına tarihsel tecrübesinden kaynaklı olarak diğer kültürlerden daha fazla ilgisinin olması ve Batı felsefesinde akıl mefhumunun öne çıkması siyaset-ahlak ilişkisinin ayrışması sonucunu doğurmuştur. Bu durum da siyasi düşüncenin hem nakil hem de akıl üzerinden geliştiği Doğu'dan farklı olarak, Batı geleneğindeki eserlerin yönetim pratiğinin gerçekliği ya da ideal bir devlet tasavvuru etrafında ortaya çıkmasına yol açmıştır. Doğu geleneğindeki eserler ise muhtevasında ahlaki öğeleri ön plana çıkarmakla birlikte daha çok nasihat kültürü üzerinden şekillenmiştir. Siyasi düşünce Batı'daki gibi iktidar çatışmaları gölgesinde gelişmediğinden iyi yönetime dair öğütler ve adaletli bir yönetim arayışı

ile sınırlı kalmıştır. Nitekim Doğu ve Batı dünyasındaki siyasetnâme geleneği de söz konusu farklılıkları somutlaştırır niteliktedir.

Çalışmada siyasetnâme örneği kapsamında incelenen eserler de bu farklılıkları doğrulamaktadır. Bu bağlamda Koçi Bey ve Seckendorff'un devlet ve siyaset konularına ilişkin kavrayışları analiz edildiğinde her ikisinin de çağın gerekliliklerine uygun güçlü bir devlet tasarladıkları görülmektedir. Bu doğrultuda meseleyi daha çok pratik yönleri ile ele alan eserler, devletin gücünü toprak sisteminin işlerliğinde görmektedir. Bununla birlikte dinle uyumlu devlet vurgusu ve hükümdarın taşıması gereken ahlaki öğeler de her iki eserin ortak temalarındandır.

Öte yandan farklı siyasi, sosyal ve ekonomik şartlar altında kaleme alınan söz konusu eserler birtakım noktalarda da birbirinden ayrılmaktadır. En temel ayrılık çözüm olarak sunulan reçeteye ilişkindir. Nitekim Koçi Bey'in vurguladığı gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun en ihtişamlı yılları olarak tarihe geçen Sultan Süleyman devri aynı zamanda bozulmanın da başlangıcıdır. Bu dönemden itibaren devletin toplumsal ve politik yapısını oluşturan ilke ve esaslara riayet edilmeyerek çağın ihtiyaçlarına yönelik yeniden yapılanma da gerçekleştirilememiştir. Yaşanan otorite boşluğu, çeşitli odakların tesirinde kalmayacak becerikli ve liyakat sahibi yöneticilere duyulan ihtiyaç, yeniçerilerin başına buyrukluğu, sosyal bir yara hâline gelen rüşvet ve yolsuzluğun yönetimin her kademesinde yaygınlaşması, gösteriş düşkünlüğü, haksızlıkların artması, bürokrasinin bozulması, uzun süren savaşlar, ateşli silahların üstünlük kazanması, halkın ağır vergi yükü altında ezilmesi ve nihayet yönetimde adalet duygusunun yok olması bu dönemin temel sorunları olarak gösterilebilir. Tarihi bir perspektifle sorunları açıkça tespit eden Koçi Bey'in bu sorunlar karşısında kurtuluş olarak önerisi ise altın çağın kurumlarına dönmekten ibarettir. Koçi Bey, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu tarihsel gücün özgüveniyle dünyada meydana gelen sosyal, siyasi, askeri ve ekonomik gelişmelere ilişkin herhangi bir gözlem ve değerlendirmede bulunmamıştır. Yani kendini merkeze konumlandıran bir anlayışla çözümü de yine kendi geçmişini uygulamakta görmüştür. Bu anlamıyla eserde tespit edilen sorunlar günümüz toplumlarının da sorunları olmakla birlikte sunulan çözüm önerileri aynı yüzyıllarda yazılan diğer eserlerdeki tavsiyelerden çok farklı değildir. Osmanlı dışındaki gelişmeleri ve bu gelişmelerin devlete yansımalarını göz ardı eden bu geleneksel anlayış ise yeni bir akımın öncüsü olarak kabul edilmekten uzaktır.

Merkeziyetçilikten oldukça uzak bir yönetim anlayışının geçerli olduğu ve merkeziyetçiliğin de güçlendirilmesinin zaruret arz ettiği bir süreçte yazılan Teutscher Fürsten – Staat ise geliştirdiği çözümler ile yeni bir akımın öncülüğünü etmiştir. Bu anlamda Seckendorff'un eseri çağının ötesindeki rasyonel tavsiyeleri ile daha kapsamlı ve kuşatıcı bir yaklaşım sergilemektedir. Bu yönüyle de geleceği Koçi Bey'in risalesine kıyasla daha fazla şekillendirdiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ömer Faruk (2002). “Koçi Bey”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 26, ss. 143-148.
- AKSOY, Abdulkadir (2019). **Yönetim Ahlakı: İdeal ve Gerçeklik Arasında Siyasetnamelerde İyi Yönetim Arayışı**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- ALTAY, Ahmet (2011). “Klâsik Dönem Osmanlı Siyasetnâme Geleneğine Genel Bir Bakış”, **Journal of Turkish Studies**, Cilt: 6, Sayı: 3, ss. 1795-1809.
- ANTON, Hans H. (2006). *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. Freiherr vom Stein Gedächtnisausgabe 45*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- BABINGER, Franz (1992). **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Basım, Ankara.
- BAĞDEMİR, Abdullah (2009). “Adalet Mülkün Temelidir’ Özdeyişi Üzerine”, **Journal of Turkish Studies**, Cilt: 4, Sayı: 3, ss. 283-296.
- BLAYDES, Lisa vd. (2018). “Mirrors for Princes and Sultans: Advice on the Art of Governance in the Medieval Christian and Islamic Worlds”, **The Journal of Politics**, Cilt: 80, Sayı: 4, ss. 1150-1167.
- ÇOLAK, Orhan M. (2003). “İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Sayı: 2, ss. 339-378.
- DİNÇER, Ömer (2019). **Siyasetnâmeleri Yeniden Okumak: Bir Yönetim Bilimci Gözüyle Geleneksel Siyasi Düşünce**, Klasik Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- DİNÇER, Ömer (1990). “Çağdaş Yönetim Düşüncesi Açısından Koçi Bey Risaleleri”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1-2, ss. 351-360.
- DÖRİNG, Detlef (2010). “Seckendorff, Veit Ludwig von” in: *Neue Deutsche Biographie* 24, s. 117-118, Erişim Linki: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118760343.html#ndbcontent>
- ERYILMAZ, Bilal (2006). **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İşaret Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

- FOUCAULT, Michel (2013). **Güvenlik, Toprak, Nüfus**, Çev. Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT, Michel (1994). **Özne ve İktidar**, Çev. Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GARBER, Klaus (1982). Zur Statuskonkurrenz von Adel und gelehrtem Bürgertum im theoretischen Schrifttum des 17. Jahrhunderts. Veit Ludwig von Seckendorffs "Teutscher Fürstenstaat", DAPHNIS, Zeitschrift für Mittlere Deutsche Literatur, 11/1-2, ss. 115-145.
- HAS HACİB, Yusuf (2022). **Kutadgu Bilig**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 13. Basım, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (2017). **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, Yapı Kredi Yayınları, 24. Baskı, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (2016). **Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- KELEŞ, Reyhan (2010). "Türk Edebiyatı'nda Nasihat", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 44, ss. 183-209.
- KINALIZADE, Ali Çelebi (2007). **Ahlak-ı Alai**, Klasik Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- KOÇI BEY, (2011). **Koçi Bey Risalesi**, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Hazırlayan: Yılmaz Kurt, Ankara.
- KÖBLER, Gerhard (2006). "Seckendorff, Veit Ludwig von, Teutsche Reden und Entwurf von dem allgemeinen oder natürlichen Recht nach Anleitung der Bücher Hugo Grotius' (1691)", (Yay.) Milos Vec (Deutsche Neudrucke, Reihe Barock 43). Niemeyer. IV, s. 623-683.
- KÖMBE, İlker (2014). **Adalet Dairesinin Teşekkülü ve Temel Kavramları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KURAY, Gülbende (1988). "Türkiye'de Bir Machiavelli: Koçi Bey", **Bellekten**, Cilt: 52, Sayı: 205, ss. 1655-1662.
- LEVEND, Ağah Sırrı (1962). "Siyaset-nameler", **Türk Dili Araştırmalar Yıllığı – Bellekten**, Cilt: 10, ss. 167-194.

- LÜDTKE, Wilhelm (1939). "Veit Ludwig von Seckendorff ein deutscher Staatsmann und Volkserzieher des 17. Jahrhunderts", **Jahrbücher der Akademie Gemeinnütziger Wissenschaften zu Erfurt**, 54, ss. 39-137.
- NEUGEBAUER, Wolfgang (1985), **Absolutistischer Staat und Schulwirklichkeit in Brandenburg-Preussen**, Berlin:Walter de Gruyter.
- NIGGEMANN, Ulrich (2015). "Peuplierung als merkantilistisches Instrument: Privilegierung von Einwanderern und staatlich gelenkte Ansiedlungen", içinde J. Oltmer (Ed.), **Handbuch Staat und Migration in Deutschland seit dem 17. Jahrhundert** (s. 171-218), Berlin, München, Boston: De Gruyter Oldenbourg.
- NİZAMÜLMÜLK (2017). **Siyasetnâme**, Dergâh Yayınları, 13. Baskı, İstanbul.
- ÖZVAR, Erol (1999). "Osmanlı Tarihini Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü", **Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, Sayı: 7, ss. 135-151.
- RÖSSNER, Philipp. "Kameralismus", <https://www.staatslexikon-onlinRÖSSe.de/Lexikon/Kameralismus> (Erişim Tarihi: 09.09.2023).
- PALA, İskender (2006). "Nasihatnâme", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 32, ss. 409-410.
- PEIL, Dietmar (1986). "Emblematische Fürstenspiegel im 17. und 18. Jahrhundert: Saavedra – Le Moyne – Wilhelm", içinde Hauck Karl (Yay.) **Frühmittelalterliche Studien** Cilt 20, Berlin: Walter De Gruyter.
- REINERT, S. Erik (2005). "A Brief Introduction to Veit Ludwig von Seckendorff", **European Journal of Law and Economics**, Cilt: 19, ss. 221-230.
- SECKENDORFF, Veit L. von (1660). **Teutscher Fürstenstaat**, München, Bayerische Staatsbibliothek -- J.publ.g. 749.
- SCHMELZEISEN, G. (1970). "V. Der verfassungsrechtliche Grundriß in Veit Ludwig von Seckendorffs „Teutschem Fürstenstaat“, **Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Germanistische Abteilung**, Cilt: 87, Sayı: 1, ss. 190-223.
- STINTZING, Roderich (1884), **Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft**, Abt I. II, Münih: Verlag R. Oldenburg.
- TILEMANN, Heinrich (1943). "Veit Ludwig von Seckendorff", **Archiv für Reformationsgeschichte**, 40, ss. 200-220.

- TUNCER, Aziz (2018). Patrimonyal ve Bürokratik Yönetim Arasında Bir Geçiş Dönemi Yaklaşımı Olarak Kameralizm, **Journal of Political Administrative and Local Studies**, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 1-20.
- UEDING, Gert (2003). Gregor Kalivoda: Historisches Wörterbuch der Rhetorik. Band 6: Must-Pop. Boston: De Gruyter.
- UĞUR, Ahmet (2001). **Osmanlı Siyâset – Nâmeleri**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- YEŞİL, Fatih (2009). **Nizâm-ı Cedid'den Yeniçeriliğin Kaldırılışına Osmanlı Kara Ordusunda Değişim 1793-1826**, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YILMAZ, Coşkun (2009). "Siyasetnâme", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 37, ss. 306-308.
- YILMAZ, Coşkun (2003). "Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnâmeler", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Sayı: 2, ss. 299-338.
- YILMAZER, Ziya (2020). "Murad IV", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 31, ss. 177-183.
- YILMAZ UÇAR, Aslı (2012). "Osmanlı Siyaset-Yönetim Düşün Geleneği: Daire-i Adalet'in Yönetimi", **Memleket Siyaset Yönetim**, Sayı: 17, ss. 1-33.